

ЧИТАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНИЙ ВЕКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Косянчук С. В.

кандидат педагогічних наук
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інститут педагогіки НАПН України

Упродовж останніх дванадцяти років ми здійснюємо опитування серед учнів і вчителів (констатувальні зрізи у конкретних закладах загальної середньої освіти), вивчаючи освітню цінність змісту навчальної книги, ефективність застосовуваних педагогічних технологій, проблеми формування культури інтелектуального життя особистості та особливості професійного самовизначення здобувачів освіти. Виявлені тенденції загалом збігаються з дослідженнями ширших масштабів. Ю. Дрешер констатує: «ще кілька десятків років тому книга була вписана в зразки соціальної мобільності, але новітні дослідження не фіксують цих функцій книги <...> Читання як певний тип діяльності втрачає свої суспільні ознаки <...> стає справою приватною, індивідуальною» [6, с. 30]. Ми дослідили, що інтерес учнів до навчальної книги коливається в межах 11–17%. Зацікавленість іншою літературою у 2,2–2,5 раза вища, бо, як вважають респонденти, їм подобаються історії з життя.

Якщо завдання освіти розглядати у процесі становлення підростаючого покоління й аналізувати ці завдання з погляду їх неперервного продукування й алгоритмізації – «заклад загальної середньої освіти» – «особистість педагогічного працівника» – «читання як процес пізнання культури і законів функціонування суспільства» – «педагогічні технології» – «інтелектуальний розвиток здобувача освіти» – «світ професій» – «Я-у-соціумі», – то, передусім, має йтися про формування освітньої культури та інтелектуального життя здобувача освіти, а не про знання як такі, що в чистому їх вираженні залишатимуться незасвоєваними. У цьому сенсі важливими є такі чинники: система знань про людину [4], життєві компетентності [3], соціалізація й самовизначення здобувачів освіти [8] і адекватне часові підручникотворення.

Вправне мовлення і мова як основний засіб «навчання, виховання і розвитку особистості учня в процесі оволодіння основами наук», вважає М. Кніш, має лежати в основі педагогічної діяльності, а «за стратегічну мету освіти має стати прагнення кожного вчителя зробити мову об'єктом особливої уваги і турботи в напрямі розвитку мовних здібностей школярів, пов'язаних з точним сприйняттям інформації на слух, осмисленим і вдумливим читанням, висловлюванням власних думок або передачею здобутих знань на письмі, вголос, культурою спілкування. Без цих базових здібностей, заснованих на мові, успішна освіта неможлива» [7, с. 24–25]. В. Сухомлинський був глибоко

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF SCIENCE INTO PRACTICE

переконаний, що читання книги і розмірковування над її змістом (а надто – коли цією книгою є підручник) мають бути потребою інтелектуальною і «це надзвичайно важливо для виховання тієї культури думки, без якої немислимий потяг до навчання, прагнення опанувати нові й нові знання» [10, т. 5, с. 432].

Завдання школи – її випускник, здатний продовжити навчання або перейти на виробництво, у сферу послуг і т.ін. Культура читання потрібна будь-де, а для набуття цієї культури потрібні не тільки навички читання, а й уміння читати і, як зазначає В. Сухомлинський, «свідомо читати, – читаючи, думати й, думаючи, читати» [Там само, т. 2, с. 442], «якщо після школи людина або зовсім не знає книжки, або ж читання обмежується детективом, її внутрішній світ грубішає, людина шукає гострих насолод і знаходить їх там, де втрачається все людське» [Там само, т. 3, с. 422].

Завдання педагогічного працівника – бути прикладом у здобутті знань, ділитися з учнями своїм досвідом читання як інструментом для пізнання культури і законів функціонування суспільства. Й по сьогодні актуальним залишається спостереження видатного педагога: «аналізуючи вміння читати, ми дійшли висновку: цим умінням не досить досконало володіють і окремі вчителі. Ми побачили, що деякі вчителі не звертають уваги на невиразне читання, бо в самих немає відчуття слова – здатності вловлювати найтонші відтінки усвідомленості й емоційності читання» [Там само, т. 4, с. 410–411]; «читання стане духовною потребою вашого вихованця за умови, якщо він відчує, що ваша думка повсякчас збагачується, якщо переконається, що сьогодні ви не повторюєте те, що говорили вчора» [Там само, т. 2, с. 491].

Завдання, розв'язанню яких мають сприяти педагогічні технології, – інтелектуальний розвиток здобувача освіти як процес впливу і як інструмент рефлексійного пізнання (емоційного занурення у зміст знань). «Індивідуальну роботу з дітьми, котрі мають знижену здатність до навчання, слід починати з самостійного читання. Роздумування над книжкою – найголовніший засіб запобігання неуспішності» [Там само, т. 5, с. 433]; «і справа не тільки в тому, що читання рятує учня від неуспішності. Завдяки читанню розвивається його інтелект» [Там само, т. 2, с. 475]. Так відбувається сходження до культури інтелектуального життя особистості.

Однак, на думку багатьох нинішніх учителів, має відбуватися процес освітнього віддзеркалення, тобто перехід його у площину приватності і проявлятися самозавданнями з інтелектуального розвитку самих здобувачів освіти – самотужки пізнавати світ професій і через це пізнання шукати своє Я-у-соціумі. Головний аргумент таких педагогів – «Кому це потрібно – мені чи вам?». На думку визначного педагога В. Сухомлинського, «особливо неприпустиме незнання того, які в підлітка інтелектуальні інтереси, яке місце в його житті займають розумова праця, книга, мистецтво. <...> якщо він не знає, що таке роздуми над власною долею, викликані книгою, читання якої – нелегка праця, то, скільки б не було навколо нього людської метушні, він самотній» [Там само, т. 3, с. 331]. Згаданий аргумент «Кому це потрібно...» у дії означає дистанціювання вчителя від учня, що шкодить ще несформованій особистості.

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF SCIENCE INTO PRACTICE

Як читання книжки, за В. Сухомлинським, це «... не механічний процес. Це творчість» [Там само, т. 3, с. 614], так і пізнання є процесом творчим, обопільно важливим, обопільно затребуваним, обопільно зумовленим, тобто – водночас важливим і для педагогів, і для учнів. Затребуваність вбачаємо у тому, що учням це потрібно як модель освітньої та моральної поведінки, а вчителями – як database важливості себе для учнів. Зумовленість – у сенсі розвитку освітнього середовища закладу загальної середньої освіти, що не може відбуватися поза розвитком кожного конкретного суб'єкта освітньої взаємодії.

Повертаючись до згаданих констатувальних зрізів, проаналізуємо відповіді учнів 10-х та 11-х класів на запитання про те, що, на їх думку, допомагає людині досягти успіху у житті. Із запропонованих 25 альтернатив до топ-5 увійшли: вихованість (гарні манери) – 50,69%; готовність ризикувати у бізнесі (політиці) – 38,36%; володіння двома іноземними мовами – 36,99%; юридична грамотність – 34,25%; особистий інтелектуальний потенціал – 34,25%. 11-класників, хто вважає, що вихованість і гарні манери допомагають людині досягти успіху у житті, більше на 10,09% ніж учнів 10-х класів. Готовність ризикувати у бізнесі (політиці) майже однакова – 40,00% 11-класників і 37,21% 10-класників. А от щодо решти позицій, то 11-класників у середньому на 12,30% менше ніж учнів 10-х класів.

Виявлена тенденція спонукає до виснову, що у процесі застосування педагогічних технологій вчителі мають більше уваги звертати на соціалізаційні і соціальні чинники. Соціальний вектор реалізації педагогічних технологій профільного навчання має реалізуватися через читання та розуміння підручникових текстів, літературно-художніх, науково-популярних та інших видань і за обов'язкового формування в учнів культури їх інтелектуального життя і розвитку. «Можна жити і бути щасливим, не оволодівши математикою і не вміючи розв'язувати задачі. Але не можна жити, не можна бути щасливим, не вміючи читати. Той, кому недоступне мистецтво читання, – невихована людина, моральний невіглас» [Там само, т. 4, с. 589]. В. Сухомлинський був переконаний у тому, що «суворий відбір творів для читання – серйозна передумова формування багатих духовних інтересів, запитів особистості, морального ідеалу. Завдяки такому відбору в учнів формується уявлення про найважливіші етапи духовного життя людства» [Там само, т. 4, с. 232], адже «всі педагогічні системи валяться, якщо немає потреби в книжці» [Там само, т. 5, с. 254]».

Учительська громада шукає нові способи, аби повернути учнів до інтелектуальної діяльності, до роботи зі словом. Останнім часом у наукових колах широко досліджується сторітелінг як комунікаційний тренд, як метод навчання усіх шкільних предметів [2]. Нагадаємо, що зацікавленість учнів художніми творами і розповідями про успішних людей у 2,2–2,5 рази вища ніж змістом підручників. Можливо, сторітелінг як соціально спрямована педагогічна технологія приверне увагу учнів до підручника як джерела знань. І аналітичне читання навчальних текстів позитивно позначатиметься на розвиткові їх інтелектуально-емоційної сфери. Таке читання, зазначає І. Гудзик, передбачає опанування кількох рівнів читання – від правильного сприйняття

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF SCIENCE INTO PRACTICE

окремих фактів, подій через усвідомлення зв'язків між фактами до розуміння думки автора, до оцінки подій і вчинків дійових осіб та ін. [5]. Л. Модзалевський вважає, що «читання як засіб для подальшої освіти належить до одного з найважливіших умінь, які тільки може набути людина» [9, с. 97]. Читання як пізнання, зазначає Ш. Амонашвілі, «допомагає людині: виявляти вибірково цікавість до друкованої інформації, з меншою витратою сил отримувати з неї потрібні знання, розв'язувати життєві, ділові, пізнавальні завдання за допомогою поєднання цього виду читання з іншими видами активності і т.ін. Читання потрібне людині не для того, щоб читати швидко вголос або про себе, а для того, щоб пізнавати» [1].

Формування освітньої культури та інтелектуального життя здобувачів освіти потребує інтенсивнішого перегляду та модернізації (а надто за умов виключно дистанційного навчання, бо інше унеможливлене через глобальну пандемію), змісту, форм, методів, педагогічних та освітніх технологій, а також пришвидшеного опанування всіма суб'єктами освітнього процесу інформаційно-комунікаційних технологій, платформ і ресурсів забезпечення дистанційного здобуття знань.

Список літератури

1. Амонашвили Ш. А. Школа жизни. Москва: Изд. дом Шалвы Амонашвили, 1998. 76 с. URL: http://www.koob.ru/amonashvili_sh/
2. Бондаренко Н. В. Storytelling як комунікаційний тренд і всепредметний метод навчання. Молодь і ринок. 2019. №7 (174). С. 130–135.
3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Розвиток життєвих компетентностей старшокласників засобами підручника української мови. Проблеми сучасного підручника. Київ: Педагогічна думка, 2018. Вип. 21. С. 44–56. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711797>
4. Васьківська Г. О. Особливості формування системи знань про людину у змісті підручника нового покоління. Проблеми сучасного підручника. 2010. Вип. 1(10). С. 41–48. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3422>
5. Гудзик І. П. Розвиток навички читання. Київ, 1993. 96 с.
6. Дрешер Ю. Н. Библиотерапия. Москва: Изд-во ФАИР, 2007. 560 с.
7. Книш М. Свята жаданай сустрэчы: патрабаванні да сучаснага ўрока. Роднае слова. 2005. № 1. С. 23–27.
8. Косянчук С. В. Соціалізація та самовизначення особистості: апгрейдери процесу реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень. Київ: Талком, 2018. С. 138–141. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710382>
9. Модзалевский Л. Н. Очерк истории воспитания и обучения с древнейших до наших времен. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 496 с.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Київ: Рад. школа. Т. 1. 1976. 654 с.; Т. 2. 1976. 670 с.; Т. 3. 1977. 670 с.; Т. 4. 1977. 640 с.; Т. 5. 1977. 639 с.